

УДК 327.7

ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ВРАЗЛИВОСТІ ВІД ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ У РАМКАХ КАРИБЬСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА

ХОМЕНКО Г. Д.,
кандидат історичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи
і міжнародних зв'язків,
завідувач кафедрою зовнішньої
політики і дипломатії
Дипломатичної академії України при
МЗС України

Стаття аналізує проблему подолання державами Карибського співтовариства залежності від зовнішніх факторів і способи її вирішення шляхом диверсифікації торгово-економічних зв'язків та поглиблення співпраці в рамках КАРИКОМ. Розглядаються етапи формування спільного ринку учасниками спільноти та різноманітні ініціативи по створенню нових інтеграційних групвань. Ключові слова: Карибське співтовариство, КАРИКОМ, зовнішні фактори, розвиток, спільний ринок, лібералізація торгівлі, асиметрія, економічне партнерство, інтеграція, УНАСУР.

Карибське співтовариство є прикладом вразливої й нестійкої регіональної інтеграції. Економічний розвиток членів цього об'єднання, включаючи сам процес інтеграції, був і залишається значною мірою залежним від впливу зовнішніх факторів. Обсяги регіональної торгівлі карибських країн впродовж останніх років більшою мірою відображають зовнішні впливи, аніж власні прагнення чи прагматично розраховані кроки до співпраці. Члени угруповання сьогодні стикаються з типовими для країн, що розвиваються проблемами. Найбільш гострими серед них вважаються високий рівень безробіття, низька кваліфікація робочої сили, нерозвинена інфраструктура, особливо транспорту та засобів зв'язку, дефіцит поточного платіжного балансу, недостатні заощадження населення, що заважає досягненню задекларованих цілей розвитку.

На додаток, усі карибські країни мають одноманітну економічну структуру, й тим самим не спроможні виробляти широкий спектр споживчих товарів та накопичувати фінансові засоби, що необхідні для повноцінного функціонування і постійного розширення економіки. З цієї причини вони значною мірою залежать від імпорту, включаючи навіть продукти харчування.

Як відомо, наявність валютних запасів є критично важливим елементом для росту та нормального

функціонування економіки. Оскільки експорт з Карибського басейну з причини нерозвиненості економічної структури не достатньо диверсифікований і обмежується нечисленною групою товарів, продукція аграрного сектору та туризм стали найважливішими видами діяльності і основним джерелом валютних надходжень для всіх членів блоку. Такі джерела отримання валюти є надзвичайно вразливими з урахуванням змін в міжнародному економічному середовищі, особливо, з огляду на постійні коливання попиту, цін та кризові явища в світовій економіці. Якщо до високого ступеня зовнішньої економічної залежності додати відносно невеликі розміри ринків та економічну фрагментацію, як результат недостатньої розвиненості транспорту та комунікацій всередині Карибського регіону, а також особливу вразливість від таких природних катаклізмів, як урагани і тропічні шторми, що спричиняють постійні повені та руйнування сільськогосподарських угідь внаслідок сильних вітрів та засух, можна зробити висновок про виняткову вразливість країн регіону від зовнішніх факторів.

Враховуючи зазначені особливості економічного розвитку Карибського басейну, питання подолання такої вразливості, на думку автора, має особливий науковий інтерес і може розглядатись у двох вимірах. Яким чином члени співтовариства можуть подолати свою зовнішню залежність: шляхом поглиблення співпраці в рамках існуючого угруповання чи завдяки географічному розширенню інтеграції? Розв'язання означеної дилеми допоможе знайти відповідь на складне питання щодо пошуку найбільш ефективних шляхів регіональної інтеграції для подальшого економічного розвитку карибських держав.

В запропонованій науковій розвідці, яка базується на багаторічних дослідженнях міжнародних відносин в регіоні та особистому відвіданні карибських острівних держав декілька років тому, автор планує розв'язати наступні завдання: розглянути витоки та цілі регіонального об'єднання; проаналізувати структуру економіки карибських країн, особливості її розвитку на різних історичних етапах у поєднанні з політичними та торговельними відносинами всередині регіону; вивчити міжнародний контекст, в якому функціонує об'єднання; дослідити перспективи розвитку угруповання та політичні імперативи під кутом зору згаданої вище дилеми - поглиблення чи розширення інтеграції. Вирішення поставлених завдань дозволить з'ясувати фактичний стан реалізації задекларованої місії блоку, який «повинен стати конкурентоспроможним в міжнародному масштабі та гарантуватиме кращу якість життя для всіх»¹.

Інтерес до політичної федералізації та економічного союзу в регіоні виник після другої Світової війни, але набув практичних обрисів лише наприкінці 40-х років минулого століття.

Він відображав зростаюче усвідомлення населенням країн Західних Індських островів своєї самотності, зокрема, особливого історичного досвіду і культурної спадщини. Розуміння необхідності створення політичного і економічного об'єднання отримало черговий імпульс за часів британського колоніального володіння Карибськими островами. Велика Британія вважала систему управління більш ефективною за умови проведення спільної політики стосовно цієї групи островів. Посилення націоналізму в регіоні впродовж 50-х років спричинило наростаючі вимоги надання незалежності від британської корони. Нетривале існування федерації Західних Індських островів наприкінці 50-х років, яке започаткувало економічну співпрацю та спільне відстоювання інтересів регіону перед Великою Британією у поєднанні з об'єктивними економічними обмеженнями, обумовленими незначними розмірами острівних територій, зміцнило віру в регіональну інтеграцію, як засіб для прискорення економічного розвитку. Федерація розпалась, не створивши ніякого інтеграційного об'єднання, проте в 1965 році були здійснені практичні кроки до заснування Карибської асоціації вільної торгівлі (КАРІФТА). Асоціація була створена у 1967 році, але договір вступив в дію лише 01.05.1968 року і об'єднав Гайану, Антигуа і Барбуду, Барбадос, Тринідад і Тобаго, Гренаду, Домініку, Монтсеррат, Сент-Вінсент, Сент-Крістофер і Невіс, Ангілью, Сент-Люсія, Ямаїку, а з 1970 року — Беліз². Серед основних задекларованих цілей блоку необхідно виокремити наступні: сприяння розширенню і диверсифікації торгівлі між його членами, підтримка збалансованого економічного розвитку, гарантування справедливого розподілу між цінами та пільгами, а також зменшення імпорту продовольства як результату інтеграції. Коментуючи вказані цілі, один з карибських дослідників Г. Брюстер вказував на три причини обраних пріоритетів: «політичний престиж; історичне значення карибського панамеріканізму; спорудження мосту для переходу об'єданого карибського блоку до складу латиноамериканських асоціацій і використання можливої участі Куби в якості символічної ізоляції спрямованої проти американського і європейського дискримінаційного втручання»³.

Першими кроками асоціації було зниження торговельних тарифів та кількісних обмежень. Протягом всього періоду діяльності КАРІФТА (1968–1973 рр.) торгівля всередині регіону постійно розширювалась, що стимулювало інтерес до переходу від зони вільної торгівлі до митного союзу.

На початковому етапі, який в теорії інтеграції вважається найлегшим, торгівля між країнами регіону зростала дуже швидко. Однак, згодом, об'єднання не змогло забезпечити вільне пересу-

вання капіталів і робочої сили, чи навіть координацію промислової і аграрної політики. Отож, за п'ять років своєї діяльності реальні досягнення КАРИФТА по створенню ефективної регіональної інтеграції були незначними.

В 1970 році перспектива вступу Великої Британії до складу Європейського Економічного Співтовариства лише посилила занепокоєння карибських держав щодо їхньої вразливості у випадку можливого розриву чи зменшення обсягів пільгової торгівлі зі своїм головним європейським партнером. Висновки місцевих аналітиків того часу доводили, що заснування зони вільної торгівлі в регіоні не можна вважати достатнім для завершення дієздатної схеми регіональної інтеграції. В часових вимірах це співпало з інституційною та адміністративною кризою і КАРИФТА почала швидко розпадатися.

Однак співпраця карибських держав в рамках КАРИФТА свідчила на користь необхідності об'єднання їхніх зусиль з метою прискорення економічного розвитку і підштовхнула до заснування 4 липня 1973 року Карибського співтовариства в м. Чаугарамасі (Тринідад і Тобаго), який офіційно розпочав свою діяльність 1 серпня того ж року. Засновниками співтовариства виступили Барбадос, Гайана, Ямайка та Тринідад і Тобаго, до яких 1 травня 1974 року приєдналися ще дев'ять країн — Антигуа і Барбуда, Багами, Беліз, Домініка, Гренада, Монтсеррат, Сент-Крістофер і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни.

Від самого початку співтовариство зосередило свою діяльність на економічних аспектах інтеграції країн-членів, координації їхньої зовнішньої політики та функціональній кооперації в таких галузях як освіта, культура, охорона здоров'я, метеорологія, транспорт і трудові відносини. Карибський спільний ринок (Caribbean Common Market — CARICOM) був створений на основі спільної політики протекціонізму з високими податковими та деякими іншими бар'єрами для імпорту з третіх країн. Ініціатива щодо створення зони вільної торгівлі, а пізніше спільного ринку виходила від представників академічних кіл та націоналістично налаштованих політиків, а не від ділового сектору. Головним завданням КСР був захист сільськогосподарського і промислового секторів на основі планування регіональної промислової політики та інтеграції виробництва⁴.

За більш ніж 35-річний період свого розвитку КАРИКОМ пройшов два важливих етапи у своєму розвитку. Перший характеризувався повним ігноруванням інтересів позарегіональних держав і жорстким протекціонізмом, а його застосування поширювалося навіть на окремих членів об'єднання та сусідні країни Латинської Америки (1973–1988 рр.). Другий період, що триває до сьогоднішнього дня і також не позбавлений протиріч і непослідовностей, відзначається більшою відкри-

тістю та має на меті входження карибської спільноти до глобалізованого світу (1989–2009 рр.).

З моменту отримання незалежності у 60-х роках минулого століття карибські держави притримувались етатистської моделі розвитку, ключовими особливостями якої були державний контроль ринкових відносин; закриті або напівзакриті економіки; пріоритетний розвиток імпортозаміщальних галузей та «помірна» інфляція⁵. В рамках такої моделі першочерговим завданням вважалося створення сильної держави, яка могла б успішно розв'язувати соціальні та політичні проблеми. У багатьох випадках це призводило до надмірної політизації суспільства, в той час як фактична роль населення у прийнятті рішень була мінімальною і зводилась до участі у виборах. Разом з тим, еліта повністю контролювала процес прийняття рішень, не відокремлюючи правлячі партії від урядів, надаючи домінуючу роль державі в її відносинах із суспільством і запроваджуючи традиції патерналізму.

Так модель стала традиційною протягом тривалого британського колоніального панування в регіоні і знову відтворилась в ході процесів деколонізації. В якості відповіді на посилення національних рухів у 30–40-х роках двадцятого століття Велика Британія розпочала процес поступової деколонізації, запроваджуючи самоуправління, що прискорило процес політичної освіти місцевої еліти з використанням існуючих в метрополії зразків, особливо, парламентської форми державного управління. Завдяки участі в цих процесах майбутні карибські лідери з англійських острівних країн сприйняли своєрідну британську «вестмінстерську» політичну культуру, яка розглядалась в якості ключового елемента забезпечення політичної стабільності в регіоні — характерної ознаки впродовж тривалого часу. Особливості політичного і економічного розвитку неанглійських карибських держав обумовлювались тісними зв'язками з колишніми метрополіями — Францією та Нідерландами.

Отже, основою для успішного функціонування на практиці обраної моделі вважались іноземні інвестиції, низькі (або ж навіть нульові) податки, дешева робоча сила⁶. Запропонована модель користувалась односпайною підтримкою карибських країн і отримала назва «пуерториканської моделі», зміст якої полягав у забезпеченні сприятливого інвестиційного клімату з метою надання позитивного імпульсу для розвитку економіки.

Наперекір всім очікуванням, галузі виробництва, що виникли завдяки притоку інвестицій не принесли запланованих результатів, не змогли посилити міжсекторальної взаємодії та розв'язати проблеми нерозвиненості. Аграрний сектор потрапив під контроль не місцевого (як передбачалось), а іноземного капіталу, ріст промислового виробництва супроводжувався поси-

ленням міграції населення з сільської місцевості до міст. Нова модель принесла різке зростання в туристичній сфері, яка залишилась в руках транснаціональних компаній і не мала суттєвого впливу на інші галузі економіки, оскільки більшість потреб іноземних туристів забезпечувались за рахунок імпортованої продукції, включаючи навіть продукти харчування. В нових умовах зросла і роль держави, яка стала власником створених підприємств чи партнером транснаціональних компаній.

Загалом, «пуерториканська модель» розвивалась в регіоні двома шляхами. Окремі карибські держави взяли орієнтацію на капіталістичну систему, деякі інші (Ямайка, Гайана і Гренада) обрали альтернативні шляхи розвитку. Останні три країни вважали, що нав'язана колишньою метрополією модель розвитку лише посилює соціальну нерівність і розшарування в суспільстві. Одночасно, в обох випадках посилення ролі держави в процесах розвитку і контролі над економікою розглядалось безальтернативним.

Встановлення так званого демократичного соціалізму в Ямайці супроводжувалось участю держави в управлінні суспільним, кооперативним і приватним секторами економіки, її одночасним контролем над усіма засобами виробництва в країні. Наприкінці 70-х років минулого століття державний контроль над економікою під керівництвом Майкла Менлі спричинив великі втрати для національного і та іземного капіталу та майже повну стагнацію економіки.

В першій половині 70-х років в Гайані схожий процес супроводжувався націоналізацією видобувної (боксити) та цукрової галузей промисловості. Майже 80% промисловості перейшло у власність держави, а країна отримала офіційну назву Кооперативної республіки. Економічна ситуація почала різко погіршуватись, перетворивши країну в другу серед найбільш бідних на континенті, а в перерахуванні на душу населення Гайана мала найвищу зовнішню заборгованість у світі, що загалом становила 2 млрд доларів США⁷.

Певним чином, Гренада наслідувала приклад Ямайки і Гайани, створивши в 1979 році значний суспільний сектор виробництва та задекларувавши в якості головної мети побудову соціалізму. Впродовж чотирьох років існування обрана цією країною модель розвитку була предметом занепокоєння членів КАРІКОМ, східно-карибських країн і, особливо США. Соціальний експеримент закінчився у 1983 році вторгненням військ Сполучених Штатів, яке підтримала Організація Східно-карибських держав (ОСКД). В цілому, оцінюючи соціальні експерименти в зазначених трьох країнах, можна зробити висновок про те, що реалізація альтернативних моделей економічного розвитку посилила суперечності між карибськими державами і призвела до значних роз-

біжностей в інтеграційному процесі, особливо на його першому етапі.

Варто звернути увагу й на розміри цього регіонального блоку, який являє собою сукупність мікродержав із загальною територією 270 тисяч км² і чисельністю населення близько 6 мільйонів чоловік. Найменшим державним утворенням за розмірами території є Монтсеррат з площею 103 км² з населенням 12 тисяч чоловік. Іншими показниками зовнішньої вразливості вважаються: 1) високий ступінь відкритості економіки, тобто співвідношення між торгівлею і ВВП, що становив на першому етапі понад 70% та імпортом і ВВП, що коливався для різних членів об'єднання в межах 40–75%⁸; 2) концентрація на кількох видах експорту, у більшості випадків аграрного сектору (банани, цукор, цитрусові) чи сировинних матеріалах (боксити, нафта); 3) залежність від невеликої кількості позарегіональних ринків, особливо таких постіндустріальних країн, як США, які у 1990 році споживали 43% експорту та покривали 42% загального імпорту країн регіону⁹. Понад 50% торгівлі карибських країн здійснювалось зі Сполученими Штатами, а більшість експорту спрямовувалось до США, Канади та Європейського Економічного Співтовариства¹⁰.

Для членів КАРІКОМ, так само як і для всієї Латинської Америки, десятиріччя 80-х було дуже складним періодом. Це пояснюється не лише різкими змінами в світовій економіці, але й низкою інших чинників на зразок згадуваних раніше відмінностей у підходах до регіональної інтеграції та вибору моделей економічного розвитку. У сфері економічної інтеграції результати можна узагальнити наступним чином: регіональна торгівля в період 1973–1981 років значно зросла, в тому числі й за рахунок виробленої продукції, яка раніше не продавалась на ринках карибських країн. Однак, зазначені зміни не означали поглиблення спеціалізації, як було передбачено засновниками КАРІКОМ. Навпаки, дублювання у виробництві продукції було очевидним. Постійно перебуваючи під подвійним тиском, зумовленим зовнішніми економічними кризами і відсутністю вільноконвертованої валюти, члени об'єднання були змушені звертатись за іноземними позиками, які підвищували зовнішню заборгованість і скорочували імпорт. Зовнішні запозичення мали негативний вплив на регіональну торгівлю, яка почала стрімко скорочуватись (найбільше падіння на 33% у 1986 році). КАРІКОМ зазнав невдачі в досягненні своєї стратегічної мети — створенні переваг від спільного використання природних і людських ресурсів, запровадженні спеціалізації та диверсифікації національних економік.

Членам угруповання навіть не вдалось розробити спільну політику стосовно іноземних інвестицій, що стало причиною появи суттєвих міждержавних колізій. Хоча перепони для торгів-

лі між його членами були ліквідовані і створені умови для вільного руху товарів (з деякими обмеженнями), ст. 28 в Чагуарамасі передбачала кількісні обмеження у випадку зіткнення будь-якої країни-члена блоку з серйозними проблемами платіжного балансу. Положення вказаної статті застосовувались у 1977 році Ямайкою і Гайаною з причини їхньої складної економічної ситуації, а пізніше й іншими членами КАРИКОМ.

На першому виключно протекціоністському етапі важливим механізмом для зміцнення спеціалізації і координації зонального виробництва стала Регіональна індустріальна програма, метою якої було запобігання дублюванню інвестицій. Не зважаючи на той факт, що розробка концепції з'явилась у 1973 році, конкретні дії розпочалися лише у 1985 році. З 35 запропонованих проєктів 23 отримали схвальну оцінку, а реалізованими до 1986 року виявилось лише 16 невеликих проєктів. Найбільш відомий регіональний проєкт 70-х років стосовно будівництва алюмінієвого заводу з використанням бокситів з Гайани та Ямайки і нафти з Тринідаду і Тобаго так і не був реалізований¹¹.

Традиційно слабким місцем блоку була недостатня кількість імпорту продуктів харчування до регіону. У грудні 1975 року на конференції глав держав було затверджено Продовольчий план, згідно з яким впродовж десяти років карибські країни повинні були забезпечити себе продовольством і навіть розпочати його експорт. Однак, план не досягнув посланої мети і навіть сьогодні проблема залишається не розв'язаною.

Розвиток транспортних комунікацій залишався ключовим завданням регіональної інтеграції. КАРИКОМ приділяв значну увагу цьому питанню і прийняв рішення про створення у 1973 році Вест-Індської судоходної корпорації (West Indies Shipping Corporation — WISCO), що складалась

з невеликого флоту — та мала три нових кораблі і у 1975 році змогла покращити сполучення між островами. Карибська навігаційна корпорація, що прийшла на зміну WISCO у 1976–1977 роках, придбала ще чотири нових кораблі, але не зважаючи на значні зусилля проблема не знайшла остаточного вирішення. До того ж, у 1987 році Беліз, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадіни вийшли зі складу корпорації, мотивуючи своє рішення незначними вигодами для себе від її діяльності. Повітряне сполучення у 70–80-х роках також було недостатнім, в основному, через незадовільну координацію між діючими в регіоні приватними авіакомпаніями. В площині економічної інтеграції досягнення першого етапу були незначними, а конкретні практичні результати набагато нижчими від очікуваних.

В інших сферах координація зовнішньополітичної діяльності членів КАРИКОМ принесла певні результати лише наприкінці 80-х років. Позиція карибського регіону на переговорах з іншими країнами, блоками і в рамках міжнародних організацій стала більш вагомим і консолідованою. Серед найбільших досягнень карибської дипломатії необхідно виокремити створення сприятливих умов для участі своїх делегацій в трьох конференціях в Ломе з питань міжнародної торгівлі, що згодом забезпечило вільний вихід товарів на європейські ринки та дозволило залучити отримувани фінансові надходження для покриття падіння експорту, фінансової допомоги та розвитку.

ПОСИЛАННЯ

(Endnotes)

¹ <http://www.CARICOM.org>. – CARICOM mission statement.

² Див: Хоменко Г. Д. Карибське співтовариство. – Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х томах/ Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К: «Знання», 2004. – С. 592.

³ Brewster H. Integracion Economica del Caribe, Problemas y Perspectivas // Estudios del Mercado Comun. – 1971. – Volume IX. – No 4. – P.33.

⁴ See: Axline Andrew. Caribbean Integration: The Politics of Regionalism. – London: Frances Printer, 1979. – P. 84–90.

⁵ Prevost G, Oliva C. NeoLiberalism and neoPanamericanism: the view from Latin America. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2002. – P. 124.

⁶ Ibid. – P. 125.

⁷ Див: Панюшкина О. А. Гайяна // Латинская Америка. – 1998. – № 11. – С.19.

⁸ Statistical Profile of the Caribbean Community (CARICOM). – Barbados, Black Rock: The West Indian Com-

mission, 1992. – P. 3.

⁹ Trevor Harker. – Caribbean Integration in the Changing Global Context. – Economic Commission for Latin America and the Caribbean. – WP/91/3 (October 31, 1991). – P. 6.

¹⁰ Bouzas R., Ros J. Economic integration in the western hemisphere. – Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1994. – P. 175.

¹¹ See: The Commonwealth Caribbean: The Integration Experience. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, for the World Bank, 1978. – P. 30–41.

¹² See: <http://www.CARICOM.org>. – Protocolos Modificados, Tratados de Chaguaramas.

¹³ See: <http://www.CARICOM.org>

¹⁴ See: Statistical Yearbook of Latin America and the Caribbean, 2007 // ECLAC (Economic Commission for Latin America and the Caribbean). – United Nations publications, Santiago, Chile, 2008. – 434 p.

¹⁵ See: <http://www.iadb.org/INTAL>. – Evaluating the EU-CARIFORUM Partnership Agreement.

¹⁶ See: <http://www.CARICOM.org>. – CARICOM 29th Summit.

Khomenko G. D. Problem of overcoming vulnerability from external factors in the Caribbean Community / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The article is devoted to the problem of dependence from external factors in the Caribbean community. Approaches of its overcoming by way of diversification of trade and economic relationships and deepening of cooperation in the framework of CARICOM are analyzed. Stages of common market formation in the region and various initiatives on the integration groups' creation are investigated.

Key words: Caribbean community, CARICOM, external factors, development, common market, trade liberalization, asymmetry, economic partnership, integration, UNASUR.

Хоменко Г. Д. Проблема преодоления уязвимости от внешних факторов в рамках Карибского сообщества / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

В статье анализируется проблема преодоления государствами Карибского сообщества зависимости от внешних факторов и пути ее решения посредством диверсификации торгово-экономических связей и углубления сотрудничества в рамках КАРИКОМ. Рассматриваются этапы формирования общего рынка участниками сообщества и различные инициативы по созданию новых интеграционных группировок. Ключевые слова: Карибское сообщество, КАРИКОМ, внешние факторы, развитие, общий рынок, либерализация торговли, асимметрия, экономическое партнерство, интеграция, УНАСУР.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2009

Прийнята до друку 12.10.2009